

EN RUNEAMULET FRA UTGAARD, STOD

AV

MAGNUS OLSEN OG TH. PETERSEN

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER 1919. Nr. 2

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM
1920

En runeamulet fra Utgaard, Stod

I.

AV TH. PETERSEN

Høsten 1917 indbragte konservator O. NORDGAARD til Videnskabselskabet's oldsaksamling et tildannet stykke klebersten, hvori var ridset 2 runer av den ældre række (T. 11786)¹). Som det vil sees av de gjengivne avbildninger fig. 1—2, bestaar stykket av to dele, et bredere, prismatisk parti med rektangulært tversnit, ca. $4,4 \times 4,5 \times 2,6$ cm., hvortil slutter sig et 3,7 cm. l. firesidet skaffformet fremspring. Det bredere parti er gjennemboret i midten, og den ene ende av det oprindelige ca. 0,9 cm. brede hul er traktformet utgravet ned til over den halve del av hullets længde. Fra omtrent midt paa det skaffformede fremspring til kanten av den brede, utvidede ende av hullet sees meget tydelig ridset runerne \mathfrak{M} . Den sidste lodrette stav i \mathfrak{M} mangler dog, aaben-

Fig. 1

bart fordi den er blit avskavet under utgravingen omkring hullet paa den ene brede side. Ogsaa paa andre steder sees det være blit skavet av stenen, hvis substans er bløt og fet, saaledes i det ene hjørne av det brede parti paa runesiden.

Stykket fandtes i juni 1917 av GERHARD SØRHØY under pløining paa Utgaard i For s., Stod pgd., Nordtrøndelagen,

¹ T.hjems Vidsk. Skr. 1917, nr. 6, s. 29 f.

liggende i en dybde av ca. 15 cm. mellem matjorden og undergrunden. Jordstykket hvorpaa det blev fundet, er gammel indjord og har tidligere tilhørt nabogaarden Nordgaard. Ifølge K. RYGH i «Norske Gaardnavne» XV, s. 265 er gaardene Utgaard,

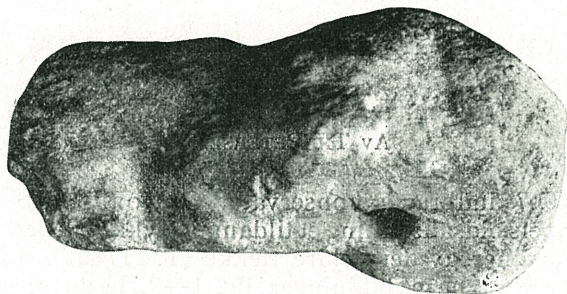

Fig. 2

Nordgaard og en tredje nabogaard Østgaard oprindelig dele av en utpartet gaard, uten tvil opstaat av den nu forsvundne i Aslak Bolts jordebok s. 12 nævnte gaard Re. Dette gaardnavn maa være meget gammelt, sikkert ældre end vikingetiden. S. BUGGE sætter det i «Norske Gaardnavne» IV, 2, s. 27 i forbindelse med tysk Reihe, middelhøitysk rîhe f., rad, linje, og det oldhøityske verbum rîhan, ordne i rad, trække paa en snor. De tre gaarde Utgaard, Nordgaard og Østgaard ligger alle langs ryggen av et lavt, langstrakt høidedrag, en terrængsituation som synes at kunne la sig vel forene med den ovennævnte tolkning av det ældre navn.¹⁾

Findestedet for den lille runesten ligger ca. 10 m. øst for Utgaards hovedbygning og ca. 6 m. nord for en gammel stenkreds paa Nordgaards grund.²⁾ Det er vistnok grund til at tro at saadanne stenkredse her i Trøndelagen, likesom ogsaa i den øvrige del av landet, gjennomgaaende skriver sig fra ældre jernalder³⁾. I ethvert fald synes dette at være tilfældet med stenkredsen paa Nordgaard. Denne kreds som oprindelig har

¹⁾ I det netop utkomne bind XII (N. Bergenhus A.) av «Norske Gaardnavne» fremsætter A. KLÆR s. 479 en ny forklaring av gaardnavnet Re, hvorefter den egentlige betydning skulde være «Stang». Hvilket begrep der dog end skal lægges i navnet, maa dog dette utvilsomt antages at tilhøre et navnslag, som er ældre end vikingetiden. (Korrektturnote).

²⁾ Av K. RYGH: Faste fornlevninger og oldsagfund i Nordre Trondhjems amt s. 43 feilagtig henført til Utgaard, men rettet i «Stod i oldtiden og middelalderen» s. 21.

³⁾ Sml. mine av professor dr. M. OLSEN citerte bemerkninger i «Norges Indskrifter med de ældre Runer» II, s. 731 i anledning av en tapt runesten fra en gravhaug paa Rishaug, Agdenes.

bestaat av 7 stene satt omkring en større midtsten, undersøktes av K. RYGH i 1869. Rundt omkring midtstenen fandtes der et omtrent 6 cm. tykt kullag, ovenpaa auren og i den sydlige del et andet kullag, som strakte sig litt utenfor kredsen. I den samme del og tildels ovenpaa dette kullag fandtes litt under overflaten en stenglægning av vel tilsluttende store løftestene med brutte heller imellem, ca. 3 m. lang og 2,5 m. bred¹⁾. Hele dette anlæg, særlig stenglægningen, bærer præg av at maatte være ældre end saavel yngre folkevandringstid som vikingetiden. Saaledes har en række stenglægninger undersøkt i Indherred vist sig at dække grave fra romersk jernalder og maaske tildels ogsaa fra ældre folkevandringstid²⁾. Langs den høideryg, hvorpaa Re har ligget, og som sænker sig ned mot Snasavatnet, har der ligget et betydelig antal gravhauger, navnlig paa Utgaards grund. De er nu omtrent alle utjevnet, og av deres indhold er kun bevaret en spydspids og et økseblad (T. 530 f.), begge fra yngre jernalder. Men man har dog fra disse hauger paalidelige beretninger om gravfund som maa antages at skrive sig fra ældre jernalder. Saaledes blev der før 1859 i en haug tæt ved husene paa Utgaard fundet et gravrum bygget av sten med en flat helle over og ovenpaa den en stor rund sten; hellen dækket over en større samling brændte ben, hvoriblandt ogsaa laa en «hjelms» (ant. en skjoldbule) og en spydspids av jern³⁾. Altsaa en typisk brandgrav fra ældre jernalder. Til samme periode bør vel ogsaa henføres et fund fra en haug paa nordre Utgaard, som blev utjevnet noget senere, men før 1878, «i hvis midte der var sammenlagte stene og indenfor dem brændte ben», mens 2 spydspidser og en skjoldbule fandtes utenfor stendynge⁴⁾ Endelig opbevares der i Videnskapsselskapets oldsaksamling en celt av ældre jernalders form fundet ved pløining paa bruket Haugli under Nordgaard (T. 8838.)

Det kan saaledes med sikkerhet siges at runestenen fra Utgaard er fundet i et arkæologisk milieu som kan føres tilbake til ældre jernalder, men nogen skarpere datering er ikke mulig ad arkæologisk vei.

Det synes klart at den lille gjennemborte, lette sten med sin eiendommelige form ikke kan opfattes som noget egentlig redskap; det er vanskelig at skjønne hvortil det i saa tilfælde skulde ha tjent, og jeg kjender intet andet redskap som det kunde sam-

¹⁾ Aarsb. fra For. t. n. fortidsm. bev. 1869, s. 12. — K. RYGH: Faste forn. og oldsagf. i Nordre T.hjems amt s. 43 f.

²⁾ Cfr. saaledes Ab. 1869, 13 f.; 1870, 8, 10 f.; 1871, 7; 1876, 186 f. — Sml. O. RYGH i Aarb. f. nord. Oldk. 1869, s. 156.

³⁾ Ab. 1869, 165.

⁴⁾ K. RYGH: Faste forn. og oldsagf. i Nordre T.hjems amt s. 44.

menstilles med. Derimot er det to momenter som gjensidig med bestemthet taler for at vi her har at gjøre med en magisk gjenstand, nemlig den avskaving som kan iagttages paa flere steder paa stenens overflate, og i forbindelse hermed de indridsede runetegn, hvis magiske betydning sikkert ikke kan være tvilsom, og som nedenfor vil bli behandlet av professor dr. MAGNUS OLSEN.

Under min søken blandt museets materiale av tildannede kleberstensstykker av de forskjelligste former i haab om at kunne finde noget som kunde bidrage til at kaste nærmere lys over Utgaardstenen, har jeg navnlig fæstet mig ved en gjenstand som her avbildes som fig. 3. Det er et stykke klebersten, 7,4 cm.

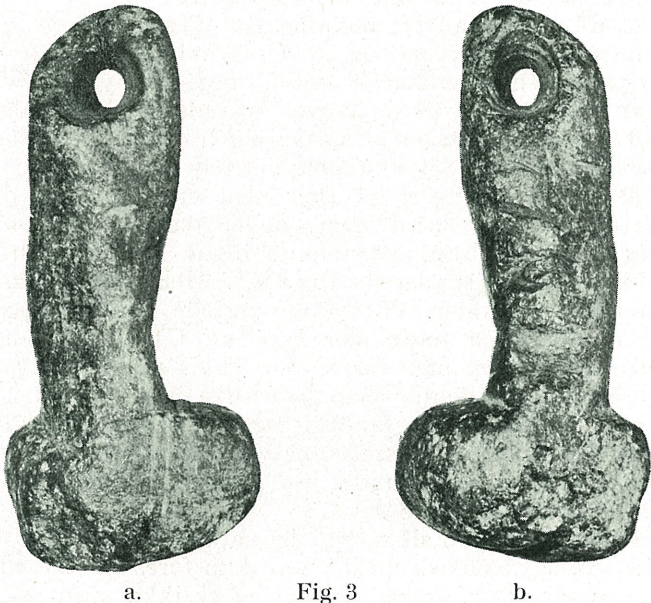

Fig. 3

langt, tilskaaret omtrent som en klokkekolv og bestaaende av et skaftformet parti med nærmest ovalt tversnit med en avflatet, næsten terningformet utvidelse i den ene ende; i den motsatte er stykket gjennemboret med et i begge ender utvidet hul. Paa det skaftformede parti, navnlig paa den ene brede side, sees kraftige merker efter en avskaving, som etterhaanden er gaat saa dypt ind at den oprindelig nogenlunde symmetriske form er blit forrykket. Denne sten, som har museumsnummer 4371 er fundet paa Aastan, Gjeitastrand, Børsgd., Sørtrøndelagen, og indkom til museet i 1892.

Heller ikke dette stykke kan antages at ha været æslet til praktisk bruk. Som fiskesøkk f. eks. vilde det være meget uhen-sigtsmæssig med sin klumpede nedre ende og desuten for let, idet det kun veier 90 gr. Det naturligste er efter min mening at opfatte stenen som en amulet, og ogsaa her er der to momenter som taler for at den har tjent et magisk formaal, nemlig dens form og avskavingen paa dens overflate. Jeg har foran kaldt stenen klokkekolvformet, men jeg mener ikke dermed at den skulde være benyttet som en klokkekolv, og heller ikke at en saadan skulde ha avfødt dens form. Derimot tror jeg at man ved at betragte stenen paa den gjengivne avbildning vil finde et mere rammende uttryk ved at kalde den phallisk eller ialfald phalloid. At det er en saadan form som er tilsigtet, faar sin naturlige forklaring, hvis man gaar ut fra at stenen hører hjemme inden magiens verden, og denne antagelse støttes, naar man vender sig mot avskavingsmerkerne paa de to stene, Utgaard-stenen og Aastanstenen.

Avskaving og magisk anvendelse av det avskavede pulver er et i folketroen velkjendt fænomen, men forutsætningen er at modergjenstanden som avgir pulveret, er hellig eller i besiddelse av magiske kræfter. Gjennem det avskavede som medium kan disse kræfter igjen virke paa et objekt. Saaledes har professor dr. CHR. BLINKENBERG i sit skrift »Tordenvåbenet i Kultus og Folketro» samlet en række eksempler paa at avskrapet pulver av tordenstenen har lækende kraft saavel for mennesker som kreaturer, en folketro som kan spores helt fra Skandinavien til Kina.¹⁾ Bekjendt er ogsaa de lækende virkninger av filspaan skavet av »dvergsmid»; saa kaldtes kunstformig tildannede gjenstande navnlig av messing eller bronze, oftest i form av dyr eller mennesker, ikke sjelden jordfundne, hvis formaal og op-rindelse var ukjendt, og som man studset over. Man antok derfor at de skrev sig fra de kunstfærdige dverge og tillå dem av den grund overnaturlige egenskaper. I kraft av disse egenskaper er de blit anvendt helt ned til nutiden som lækemidler for syke kreaturer dels ved at henge dem om kreaturenes hals eller lå dem i hængende tilstand berøre det syke sted, og dels ved at gi kreaturene filspaan av stykkerne ind.²⁾ I denne forbindelse kan ogsaa nævnes en oval skaalformet spænde av bronze, som i sin tid blev fundet paa Sandnes, Vaage, Gudbrandsdalen,

¹⁾ CHR. BLINKENBERG: Tordenvåbenet i Kultus og Folketro. En komparativ-archæologisk Undersøgelse. (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning udg. af Det philologisk-historiske Samfund. Nr. 79.) Kbh. 1909. S. 75, 81, 84, 95, 97.

²⁾ FR. GRØN: Træk av norsk folkemedicin, Tidsskr. f. norsk bondekultur udg. af Kristofer Visted, 1906, s. 112 ff.

og i 1881 inddrog til universitetets oldsaksamling (C. 10522). Stykket er nu ufuldstændig, hvilket har sin grund deri at det længe hadde været benyttet som lækemiddel for syke kreaturer. I denne hensigt var efterhaanden smaastykker blit avhugne, og i det tilbakeværende stykke var boret huller, forat det kunde hænges om halsen paa kreaturene.¹⁾ Altsaa et stykke dvergsmid. Til samme kategori hører ogsaa den som fig. 4 avbildede lille

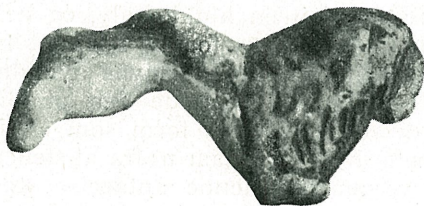

Fig. 4

løvefigur av alabast, som opbevares i distriktslæge E. STØRENS bekjendte samling i Meldalen. Figuren er kun 5,2 cm. lang, og næsten hele bukpartiet er efterhaanden blit bortskavet. Ifølge hr. distriktslægens oplysninger, som jeg velvilligst har faat lov til at benytte, er stykket erhvervet til hans samling fra Lund i Meldalen. Om dets anvendelse har Mikkell Lund, som er over 80 aar, meddelt at det skal være blit brukt som tryllemiddel ved sygdomme hos kjør. Der blev skavet litt av det og blandet i dyrets drikke. Figuren gik paa laan, og maatte altsaa være personlig tilstede. Sidst skulde den, fortæller Mikkell Lund, være blit utlaant til Gumdal i Orkedalen, men det var før hans tid. Efter en meddelelse fra Rennebu blev stykket hængt op i en traad og slængt 3 gange mot det syke sted, rimeligvis under fremsigelse av en signeformel. — En til Videnskapselskapets oldsaksamling i Trondhjem nylig inddrogen halsring fra bronzealderen (T. 11984) fundet i 1919 paa Brudal, Kvikne, viser tydelige merker efter gammel avskaving, men hvorvidt det er skedd i magisk hensigt, kan man jo ikke uten videre gaa ut fra. Paa samme maate hadde filspaan av kirkeklokker, det saakaldte «klokkegods», lækende kraft ikke alene for dyr, men ogsaa for mennesker.²⁾ Ogsaa pulver skrapet av kirkemuren³⁾ kunde helbrede sygdomme, særlig blodgang.⁴⁾

¹⁾ Aarsb. fra For. t. n. fortidsm. bev. 1881, s. 135, no. 26.

²⁾ FR. GRØN anf. arb. s. 114.

³⁾ Cfr. E. TANG KRISTENSEN: Danske Sagn, III, s. 70 og 78, IV, s. 613. — Fornvannen 1918, s. 175.

⁴⁾ Til den mere videnskabelige folkemedicin hørte vel lækemidler som *terra sigillata* og pulveriseret teglsten eller kridt. Cfr. A. FONAHN: Orm og ormmidler i nordiske medicinske skrifter fra middelalderen.

Vender vi saa tilbake til Utgaard- og Aastanstenen, vil det av det foran anførte fremgaa at der kan være grund til at opfatte avskavingen ogsaa paa disse gjenstande som magiske handlinger, vel at merke under forutsætning av at stenene allerede i forveien var i besiddelse av overnaturlige kræfter. Og saadanne tør virkelig antages at ha været tilstede, om end av forskjellige aarsaker. Ved Utgaardstenen skyldes de magiske egenskaper runernes hemmelighetsfulde kraft, Aastanstenen derimot er ved sin karakteristiske form hævet op i en kreds av velkjendte magiske fænomener.¹⁾ Om begge stene gjælder det at de grunde som taler for deres overnaturlige egenskaper faar øket beviskraft ved avskavingsmerkerne, som paa den anden side isoleret vilde være betydningsløse.

Spør man nu i hvilken hensigt denne avskaving kan ha fundet sted, saa ligger det jo nær efter de foran anførte analoge eksempler at opfatte denne som medicinsk og anta at det avskavede pulver er blit benyttet som lækemiddel vel nærmest for kreaturer.²⁾ En støtte for denne antagelse tør man maaske se i den omstændigdet at begge stenene er gjennemboret vistnok i den hensigt at kunne ophænges, og sandsynligvis da paa den syke, forat de ogsaa paa den maate kunde øve sin helbredende virkning.³⁾ Man kommer her uvilkaarlig til at mindes stedet i den gamle islandske kristenret (fra aar 1123): Menn scole eigi fara með steina eða magna þa til þes at binda a menn eða fenað,⁴⁾ skjønt det kanskje ikke er udelukket at her nærmest tænkes paa tordenstenene⁵⁾ (cfr. CHR. BLINKENBERG anf. arb. s. 78.)

Kra. 1905, s. 5 og 29. — N. A. QUILSING: Overtroiske kure og folkemedicin i Norge, s. 19. — Teglstensolje var jo i ældre tid et autoriseret medikament. Se f. eks. N. M. AALBORG: Ny Huuszholdnings Calender. Kbh. 1664, s. 138 ff.

¹⁾ Det er mulig at heller ikke Utgaardstensens form er betydningsløs, og jeg vil ikke benegte at ogsaa denne kan være tilsigtet phalloid. Jeg har dog vanskelig for at tro at dens form alene vilde kunne betinge magiske kræfter.

²⁾ Dette var ogsaa konservator NORDGAARDS opfatning, da han overleverte Utgaardstenen til museet.

³⁾ Ved nøiere iagttagelse vil man lægge merke til at det indre av hullet paa Utgaardstenen, hvor det er smalest, er utvidet noget i retning av det ene ytre hjørne av stenens brede parti, en utvidelse som vel skyldes slit efter ophængning.

⁴⁾ Grágás. Cod. Arnamagn. 334 fol., cap. 18. Kbh. 1879, s. 27.

Se ogsaa KR. NYROP i Dania I, s. 28 om uthulede eller gjennemborede stene brukt som amuletter. Professor dr. MAGNUS OLSEN har velvilligst gjort mig opmerksom paa dette sted.

⁵⁾ Derimot viser uttrykket binda i forbindelse med fenað at vi her ikke kan tænke paa den gamle litteraturs lyfstein, hvormed man utvilsomt forstod visse ædelstene med magiske, fortrinnsvis apophylaktiske egenskaper. Cfr. A. GARBOE: Kulturhistoriske Studier over Ædelstene med særligt Henblik paa det 17. Aarhundrede. Kbh. 1915.

Paa den anden side maa vi dog erindre at navnlig Utgaardstenen, men vistnok ogsaa Aastanstenen fører os tilbage til et ældre kulturlag end den forholdsvis sene tid, hvorfra vi har anført de foran nævnte eksempler paa avskaving i magisk hensigt. Det kunde jo derfor tænkes at vi her har at gjøre med magiske ytringsformer av et helt andet indhold. Jeg skulde dog være mest tilbøielig til at anta den medicinske forklaring som den rigtige.

II

AV MAGNUS OLSEN

Utgaard-indskriften skal sandsynlig læses (fra høire mot venstre) \mathfrak{AM} , d. e. MF ea.

Paa e-runen mangler nu staven nærmest det utgravede hul. Til høire for runen synes dog hullets periferi et litet stykke (ca. 0,5 cm.) at falde sammen med den formodede høire stavs øvre parti.

Paa a-runen gjør øverste kvist en liten bøining nedover, dog saaledes at den er tydelig skilt fra nederste kvist.

Det er nok i og for sig mulig, at ogsaa en selvstændig stav kan være blit bortskrappt mellem det oprindelige hul og e-runen; men rimelig kan neppe en saadan antagelse synes at være, hvorefter en hel rune vilde være forsvundet ved hullets utvidelse. Man tør ikke godt tænke sig, at man paa denne maate hadde foregripet sig paa en integrerende del av denne sikkert magiske indskrift.

Fig. 5

Ogsaa et andet forhold taler bestemt for, at indskriften oprindelig kun har bestaaet av de to runer \mathfrak{AM} : de selvsamme to runer, skrevet nøiagtig paa samme maate fra høire mot venstre, utgjør den hele indskrift paa brakteaten nr. 63 Stephens (fra Lekkende, Øster-Egesborg sogn, Baarse herred, Præstø amt, Sjælland).

Om brakt. 63 uttaler Sophus Bugge (Aarbøger f. nord. Oldk. 1905 s. 288): «Dette kan være et Mandsnavn i Nominativ af en Stamme paa -n. Hvis dette er rigtigt, er vel ea opstaaet af *Ehwa, Stamme *Ehwan-, ved Suffikset -n afledet af Stammen *ehwa- «Hest». Navnet er da det samme som det oldtyske Mandsnavn *Eho,

som Förstemann slutter af Stedsnavnet *Ehingas* (i Egnen ved Freising). Jfr. *eīngn* Krogsta (Norg. Indskr. [I] S. 129) »

Denne opfatning tør imidlertid nu betragtes som gjendrevet ved fremkomsten av den nøiagtig overensstemmende Utgaard-indskrift. Her maa vel av reale grunde et mandsnavn synes likefrem utrolig, og det vilde ogsaa være paafaldende, at et saadant skulde optræ, skrevet nøiagtig paa samme maate, i to med hensyn til sted vidt adskilte indskrifter. Dertil kommer, at der, som allerede antydet, er stor sandsynlighed for, at Utgaard-indskriften er magisk, idet den er indridset paa en gjenstand, hvortil, som konservator TH. PETERSEN i det foregaaende afsnit har godtgjort, overtro ganske sikkert har knyttet sig.

I og for sig er det ogsaa, naar man nærmere betragter selve runerne paa Utgaard-stenen (og paa brakt. 63), ganske naturlig at tænke sig, at disse har utgjort en magisk indskrift.

Ved tolkningen av runerne kan man gaa frem efter et av de to principer: enten skal der ved **F** og **M** tages hensyn til disse runers navne — henholdsvis **ehwar* «hest» (ifølge S. Bugge, Norg. Indskr. Indl. s. 61 f.) og **ansur*, en aas, en av guderne —, saaledes at navnene danner grundlaget for de tilsvarende runers tryllekraftige anvendelse (jfr. Norg. Indskr. II s. 601 f., 671), eller de to runer skal betragtes som begyndelsesrunerne i forkortet skrevne ord (jfr. smst. II s. 652, 670).

Av de to her antydede tolkningsmuligheter synes den første ikke at kunne gjennemføres paa en tilfredsstillende maate. Vistnok passer **F** = **ansur* fortrinlig som magisk rune (jfr. smst. II s. 600 ff.); men ved **M** = **ehwar* har man vanskelig for at tro, at et tryllekraftig ord er ment. Jeg finder derfor, at det er rimeligst at holde sig til den anden mulighet, hvorefter **MF** skal læses som et med *e*-begyndende ord + et med *a*-begyndende ord. Dette sidste kan naturligvis utmerket godt være det i magi passende ord **ansur*, som da her vilde være forbundet med et andet ord, som ikke tillike var runenavn.

I virkeligheten er vistnok denne mulighet for forklaring av indskriftens **F**-rune den, som ligger allernærmest. Det kunde da synes rimelig at søke ogsaa i **M**-runen en lignende forkortning av en gudebetegnelse. Dette kan jeg imidlertid ikke gjøre sandsynlig ut fra Utgaard-stenen alene. Derimot naar ogsaa brakt. 63 tages med i vore overveielser — ut fra den forutsætning, at der er fuld identitet mellem de to indskrifter **AM** —, synes der at aapne sig en utvei til en fyldestgjørende tolkning.

Den sjællandske brakteat nr. 63 er med avbildning utgit av George Stephens i «Old-Northern Runic Monuments» II (1868)

s. 558. Ifølge kandidat Ivar Lindquist, som i november 1919 har undersøkt originalen i Nationalmuseet i Kjøbenhavn, er Stephens's tegning (gjengit her som fig. 5) «i det hela taget god». Brakteatens fremstilling er et menneskehode over et hornet, firføttet dyr av den type, som Bernhard Salin¹⁾ betegner som den danske type av den dansk-gotlandske (dansk-svenske) avdeling. Likesom de fleste brakteater av denne type har brakt. 63 foruten runer ogsaa hakekors, og desuten et tegn, som, saavidt vites, ikke ellers forekommer paa brakteater: et firarmet skivekors, hvis midte utgjøres av en cirkelformet skive med punkt i, og hvis arme ender i punkter eller ganske smaa cirkler.

Om hakekorset vet vi med sikkerhet, at det er et hellig tegn, et gudetegn. Ut fra lappiske laan under Nordens hedendom og ut fra nyere islandsk magi, hvor hakekorset optrær under navnet *Pórshamar* kan det fastslaaes, at tegnet har været det gamle Tors-merke, som i vikingetiden delvis er avløst av hammertegnet.²⁾ Men hvor gammelt hakekorset er som Tors-merke, er endnu ikke bragt paa det rene. Paa brakteater er hakekorset meget almindelig, og man har her ment at kunne spore en bestemt forbindelse mellem dette tegn og en gudefremstilling (den, som findes paa brakt. 63: menneskehode over et hornet og skjægget firføttet dyr), som det maa synes tiltalende at opfatte som guden Tor.³⁾ Men der er igjen andre brakteater, som gjør denne kombination av hakekorset og Tor tvilsom.⁴⁾ En ting synes dog med bestemt- het at fremgaa av materialet: Naar hakekorset, før hammeren blev det herskende Tors-tegn, har kunnet bli symbol særlig for denne gud, da maa det ha tilhørt en gudeverden, hvori Tor indtok en fremtrædende plads. Denne gudeverden kan vi med et senere navn betegne som Aasgard, gudehimlen. I et saadant uttryk ligger, som det vil fremgaa av det følgende, ingen anakronisme, hvad dets religionshistoriske indhold angaar.

Ved bedømmelsen av hakekorset paa brakt. 63 har vi altsaa to veie at gaa: enten er det Tors-tegnet, eller det er tegn for den gudeverden, Aasgard, hvor Tor hørte hjemme. Med sikkerhet kan vi ikke vælge mellem disse to muligheter, og under hele den følgende undersøkelse vil jeg stille valget frit mellem de to opfatninger. For begge kan der, som vi skal se, anføres ganske gode grunde; men bindende slutninger kan neppe drages av det materiale, som nu skal fremføres, da det paa forskjellig maate er tvil underkastet: dels er den religionshistoriske utvik-

¹⁾ Antiquvarisk Tidskrift för Sverige XIV (1899), Nr. 2.

²⁾ Jfr. Axel Olrik, Danske studier 1918, s. 24 ff.

³⁾ Jfr. bl. a. Henry Petersen, Om Nordboernes Gudedyrkelse (1876) s. 109 ff.; Salin, anf. st. s. 90 ff.

⁴⁾ Jfr. Sophus Müller, Vor Oldtid (1897) s. 606.

ling i og for sig uklar, idet vore holdepunkter maa hentes fra vidt adskilte omraader, dels blir der at regne med en langsommere eller hurtigere utvikling, alt eftersom materialet ansees for at staa fjernere eller nærmere de kredse, som gik i spidsen med hensyn til gudedyrkelse.

Hvadenten vi oppfatter hakekorset som Tors-merke eller som Aasgard's symbol, kan den ene av indskriftens runer tolkes i overensstemmelse dermed. Som allerede antydnet, ligger det unegtelig nærmest at utlæse **ᚱ** som **ansur*, d. e. aasen, guden. Efter en almindelig antagelse,¹⁾ som synes at ha meget for sig, er det Tor,²⁾ som i den gamle islandske edsformular (Landnámabók 96,¹⁰) kaldes «aasen», *inn almátki áss* «den almægtige aas» (jfr. *landáss* i Egil Skallagrímsson's midvise Skjaldedigtn. AI 53, BI 47, *A'sa-þórr* Hárbardsljóð 52 og *A'sabragr* Skírnismál 33, Snorra Edda I 553).³⁾ Denne benævnelse paa Tor kan, likesom hakekorset som Tors-merke, gaa langt tilbake i tiden, saaledes at der kan være en mulighet for, at det er den, som ligger til grund for **ᚱ**, **ansur*-runen, paa brakt. 63. Ved **ᚱ** og hakekorset skulde da guden Tor være ment, og vi vilde i brakt. 63 ha et vidnesbyrd om, at Tor allerede ved denne tid kaldtes «aasen» slet og ret. Men heller ikke læsningen av **ᚱ** som flertal av ordet **ansur* — altsaa **ᚱ** = **ansiur* «æserne» (Aasgards guder) — kan avvises. Med sikkerhet kan vi altsaa ikke naa længere end til at si: Hakekorset og **ᚱ** hører sandsynlig sammen og henviser enten til «aasen» (Tor) med sit gudetegn eller til Aasgards beboere, æserne, hvis verden er symbolisert i hakekorset.

Vi skal nu se om det andet tegn paa brakteaten hjælper os videre fremover.

Det firarmede skivekors forekommer, som nævnt, saavidt vites, ikke ellers paa brakteater. Vistnok kjendes fra tre andre brakteater av den samme hovedtype som brakt. 63 (hvilke alle ogsaa har hakekors) tegn, som fremviser adskillig likhet med skivekorset («den runda skifvan eller koncentriske kretsar med en krets af punkter omkring» Salin s. 88 f.).⁴⁾ Men disse skive-

¹⁾ Jfr. bl. a. J. Grimm, *Mythologie*³, s. 197; K. Maurer, *Die Bekehrung des Norwegischen Stammes zum Christenthume II* (1856) s. 222; Henry Petersen, *Om Nordboernes Gudedyrkelse* (1876) s. 70 f.; Axel Olrik, *Danske studier* 1905 s. 52; S. Bugge, *Aarbøger* 1905 s. 181.

²⁾ Efter andre er Odin ment (Keyser, *Nordmændenes Religionsforfatning*, 1847, s. 113; Finnur Jónsson, *Goðafraði*, Reykjavík 1913, s. 43; Mogk i Hoops's *Reallexikon I*, s. 130, som minder om *Grímnismál* 44: *æzlr... Óðinn ása*).

³⁾ Merk ogsaa, at **ᚱ** i runealfabetet gaar foran **ᚱ**, hvis navn er **raidu*, gl.norsk *reið* f. «ridning, vogn, kjærre» (Norg. Indskr. Indl. s. 46), hvorved her kan tænkes paa Tor's kjærre.

⁴⁾ Atlas f. nord. Oldkynd. 146 (fra Bornholm, uten runer), Salin s. 52, fig. 64 (fra Dödevi, Öland, uten runer) og Vedel, *Bornholms Oldtids-*

eller cirkeltegn synes at ha andre forbindelser, og det er ikke utelukket, at de er blot og bart ornamentale.¹⁾ Langt nærmere til sammenligning kommer et hellig tegn paa det ene (det kortere, runebeskrevne) av de to guldhorn fra Gallehus, idet dette tegn efter formen tør ansees for likefrem identisk med skivekorset paa brakt. 63.

Om billederne paa de sønderjyske guldhorn har Axel Olrik efterlatt sig en høist værdifuld undersøkelse; «Gudfremstillinger på guldhornene og andre ældre mindesmærker», som er utgit i «Danske studier» 1918 s. 1 ff. Her lykkes det ham, i delvis tilslutning til Worsaae, at paavise de hovedguder (spyd- og ringguden «Odin», den trehodede, av keltisk paavirkning prægede tordengud «Tor» med øks og buk, frugtbarhetsguden «Frøi» med kornsigd og hest, «krigerparret» o. a.), som dyrkedes i Jylland i begyndelsen av 5te aarh.²⁾ Men guldhornenes 12 billedflater (5 ringe paa det mindre, runebeskrevne horn [A-E] og 7 paa det større [a-g]) indeholder ogsaa, navnlig de 5 første («øverste») et mylder av tegn: stjerner, rosetter, «trekors» (triskeler) og forskjellige slags firarmede og ottearmede kors. Flere av disse kan tildeles bestemte guder — saaledes synes triskelen at tilhøre «Odin» og «tverkorset», en utformning av hakekorset (?), «Tor» —, eller de symboliserer bestemte gudeverdener, saaledes som stjernen (gudehimlens tegn) og — ialfald delvis — det tegn, som fremviser fuld identitet med skivekorset paa brakt. 63.

For forekomsten av det firarmede skivekors paa runehornet formulerer Olrik den regel, «at det brugt som personligt tegn (ved hovedet) betyder Frøj, og brugt upersonligt betyder

minder fig. 385 (= Stephens brakt. 104, Bugge Aarbøger 1905, s. 295 ff. [med et meget usikkert forsøk til tolkning av brakteatens runeindskrift]). «De båda förstnämnda höra till den sydsvenska afdelningen och den sista till den dansk-svenska afdelningens danska typ» (Salin). De to runeløse «sydsvenske» brakteater har skivetegnet og hakekorset paa hver sin side av menneskehodet, mens runebrakteaten Stephens 104 har begge tegn anbragt foran ansigtet likesom brakt. 63, der, som nævnt, tilhører den samme type. (Derimot staar paa brakt. 104 den lange runeindskrift langs randen under dyrefiguren.)

¹⁾ Salin sammenstiller skivetegnet, som paa de to «sydsvenske» brakteater optrær sammen med hakekorset, med tegnene paa den beslegtede (runeløse) brakteat fra Hven, som han avbilder s. 58 (fig. 71): hakekors og to koncentriske cirkler paa hver sin side av menneskehodet. Han er tilbøielig til at tro, «att dessa koncentriska kretsar och det ofvannämnda tecknet beteckna samma sak». «Detta tecken, skifvan med punkterna omkring, kan för öfrigt spåras långt tillbaka i tiden, och synes ofta vara rent ornamentalt».

²⁾ Til denne tid (som falder midt i «brakteat-tiden») henføres guldhornene av Oscar Almgren, Namn och Bygd II (1914) s. 217 ff. Her oplyses, at ogsaa Montelius «kommit till samma uppfattning angående utgångspunkterna för hornens datering».

en verden, der ligger lavere end gudehimmelen». Han knytter hertil bemærkninger om det hele verdensbillede, som fremstilles paa de to aabenbart sammenhørende guldhorn:

«Sete i sammenhæng viser de to guldhorn ... øverst et stjerneparti (*A B*), dernæst et kors-parti (stærkest *E a*), og dernæst et slange- eller uhyre-parti (*/a/ b c d e*), der ved «Hels port» (*g*) atter afløses af strømme. Det er da klart at disse baggrundsmotiver giver det hele verdensbillede: først gudehimmelen, så en mellemverden (en jord, en midgård), så troldeverdenen og fjærnest det af strømme omgivne dødsrige. De lavere ringe på det korte guldhorn bærer tillige fiske og en art lodrette bølgelinjer (bestående af småkrese forbundne ved krumme skrånreger), hvori man synes at have betegnelse for strømmene.

Det hele verdensbillede svarer til det fra eddakvadene kjendte, navnlig som det udførlig udmales i Grimnismål: en gudehim-mel, en midgård (vandet af de fra Valhal rindende strømme), en jotunheim med sin uvætteyngel (til dels i slangeskikkelse; ormene under Ygdrasil), og en af strømme afsondret Helheim med sin helgrind».

Skivekorset, «Frøis»-tegnet, hører Midgard til, og mythologisk er det efter Olrik ogsaa fuldt forsvarlig at opfatte det som et jord-tegn. «Vi har, foruden de mere abstrakte udtalelser om... [Frøi's] forhold til jordens frugtbarhed og troen på at stedsegrønne høje er helligede Frøj, ogsaa en meget bestemt udtalelse fra Island o. 970: Gisle Sursson siger spottende om sin fældede modstander, at han nu er draget til Frøj som sin beskytter,¹⁾ og hentyder hermed til gravhøjen hvor han er jordet. Frøj er ligefrem opfattet som den i jorden boende gud. At Frøjs-tegnet og jord-tegnet er det samme, kan da ikke undre os.» «At der er et sådant jordtegn (uden positiv religiøs karakter) er så meget mere i sin orden, som der på Hels port [i *g*, med «de dødes tegn», de 3 punkter] findes en lignende geografisk oplysning: her begynder dødsriget» (Olrik s. 30 f.).

Jeg har her meddelt Axel Olrik's opfatning av skivekorset paa guldhornet med fuld begrundelse, fordi derved en tolkning av den anden rune paa brakt. 63, *Me*, turde være fuldstændig forberedt. Likesom *ſ*, tolket efter den nærmestliggende mulighed som en form av ordet **ansur*, synes at ha sit gudetegn, hakekorset, saaledes synes *e*-runen at burde sættes i forbindelse med brakteatens andet tegn, skivekorset, som paa et væsentlig samtidigt — ligeledes dansk — mindesmerke er tegnet for Frøi og for jorden. Naar nu *e* skal udfyldes til et ord, som har hensyn

¹⁾ Teksten er dog paa det avgjørende punkt ikke sikker, og Frøi er ikke direkte nævnt. Finnur Jónsson (Skjaldedigtn. B I 97 str. 8, jfr. Gísla saga s. 45) synes at opfatte strofen noget anderledes.

til Frøi's verden, kan jeg ikke deri finde navnet paa en av de store jordguddomme, som tilhører Frøi's eller vanernes kreds (Frøi, Frøia, Njord); men selve ordet «jord» frembyr sig likesaa usøkt, idet dettes urnordiske form, uten *u*-brytning, har begyndt med *e*: **erþu* (stamme **erþō*-, gl.norsk *jørð*, got. *airþa*, angelsaks. *eorþ*, eng. *earth*, gl.høitysk *erda*, nyhøitysk *erde*).

I den gamle germanske gudedyrkelse har jorden hat sin repræsentant i en kvindelig guddom, Tacitus's *Nerthus*, det er «Moder Jord». I den norrøne mythologi har av det oprindelige naturgrundlag vokset frem en fuldt personlig opfattet frugtbarhetsgudinde, Frøia; men spor av en ældre tids opfatning er dér endnu tilstede i gudinden *Jørð* (d. e. jord). Det merkelige er nu, at *Jørð* i den mythiske overlevering ikke som gudehustru er knyttet til en av de mandlige frugtbarhetsguder av vanernes æt, men at hun er mor til Tor, en av æserne og da ogsaa kan optræ under navnet *Fjörgyn* — ved siden herav findes *Fjörgynn* masc., i noget uklar sammenhæng, men dog sikkert navn paa en av de store blandt æserne —, som sproglig hører nøie sammen med Tors's motsvarighet hos litauerne, tordenguden *Perkūnas*. Om man nu virkelig tør opfatte **ᚠ a(nsur)** paa br. 63 som Aasa-Tor, vil man faa den nøieste forbindelse mellem **ᚠ** og hakekorset paa den ene side og **ᚱ**, d. e. **e(rþu)** «Jord», og skivekorset paa den anden side. Men en skarp avgrænsning av en gude-tohet Tor-Jord har — bortset fra, at tydingen av **ᚠ** som en gudebetegnelse i ental er usikker — sine betænkeligheter. Den vægtigste er vel, at der paa det med den sjællandske brakteat væsentlig samtidige sønderjyske guldhorn optrær en tordengud adskilt fra «Frøi» med kornsigden og adskilt fra jord-tegnet. Man kan dog maaske komme bort fra denne hindring ved at fremholde, at brakteaten og guldhornet tilhører hver sit milieu, socialt, idet brakteaten tilhører dagliglivets folkekunst (Sophus Müller, *Vor Oldtid* s. 609 f.), mens guldhornet er et sakralt kunstverk utført for stormænd, og religiøst, idet brakteaten har til bakgrund lavere folketro og magi, guldhornet derimot samtidens mest fremskredne gudetetro og kultus.

Mere tilraadelig kan det synes at være at se de to væsentlig samtidige danske mindesmerker paa samme bakgrund av religiøse forestillinger. Vor tolkning av brakteatens runer og tegn maa da lempe sig efter guldhornenes verdensbillede: Det væsentlige blir, at man her gjenfinder den samme trinvis gruppering av gudemagterne som paa guldhornene, og dette opnaar med lethed ved en tyding av

ᚠ hakekors ᚱ skivekors
a e

som **a(nsiur)** **e(rþu)**, d. e. «æser» (og) «Jord», hvilke ord er gjort

tydeligere og tryllekraftigere ved tilføielse av gudehimlens, Aasgards, og jordens, Midgards, hellige tegn.

En lignende gruppering av de overnaturlige magter, hvortil runerne efter norrøn mythe trær i forhold, møter vi ogsaa i Edda-digtenes rune-avsnit. Ifølge Sigdrifumál 18 kommer runerne, efterat de har været «avskavet» og «rørt sammen med den hellige mjød og sendt paa vide veie»,¹⁾ til æser, til jordens gudemagter (vanerne og de dermed nær forbundne alver) og til menneskene:

*Þær 'ru með ásum,
þær 'ru með álfum,
sumar með vísum vönum,
sumar hafa mennskir menn.*

Og likesaa i Hávamál 160, hvor dog en videre litterær utvikling synes at ha gjort sig gjældende. Her heter det om dvergen Þjóðrörir, d. e. runernes «kraftige sammenrører»,²⁾ at «han gol kraft til æser, trivsel til alver og forstand til [aasen] Hroptatýr»:

*afl gól hann ásum,
en álfum frama,
hyggju Hroptatý.*

Endnu et skridt videre er tat i Hávamál 143, hvor ogsaa andre av mythologiens verdener er omtalt, nemlig dverge (jfr. dog Þjóðrörir ovenfor [samt Fáfnismál 13]) og jotner; men om runer længere nede, i Hælheim, hører vi ikke:

*Oðinn [reist] með ásum,
en fyr álfum Dáinn,
Dvalinn dvergum fyrir,
A'sviðr jotnum fyrir,
ek reist sjalfr sumar.*

Dette er naturlig nok. «Runerne, de fra de raadende magter stammende» (**runo raginaku(n)do** Fyrunga-stenen, *rúnum ... inum reginkunnum* Háv. 80), har efter sit ophav sin gjerning at øve kun i de verdener, hvor guder holder til og fremmer livet for menneskene i Midgard. De er fiendtlige mot gand og anden lav, foragtelig trolddom, som trives i mørket og underverdenen; jfr. **ungandir** «som ikke kan skades av gand», runemesterens ord om sig selv paa Hugl-stenen.³⁾

Paa brakt. 63, som gjenspeiler gammel, ekte folketro, kan vi stort sét ha med de samme to verdener at gjøre som i Sigdr., motsvarighetene til gudehimlen og Midgard paa guldhornene.

¹⁾ Jfr. behandlingen av Eggjum-indskriften i Norg. Indskr. III s. 128 ff.

²⁾ Saa forklaret anf. st. s. 129.

³⁾ Norg. Indskr. II s. 628 f.

Det er da de raadende i disse to verdener, som de magiske runer **F** og **M** og de to hellige tegn skal indvirke paa, til direkte gavn, kan vi tænke os, for brakteatens bærer og til værn mot al skadelig indflydelse.

Hvilken hjælp har nu dette været, som runebrakteaten har evnet at yde? Vi kunde nu være tilbøielige til straks at vende tilbage til den anden amulet, Utgaard-stenen, som bærer den samme runeindskrift, og søke veiledning i den kreds av forestillinger og overtroiske handlinger, som efter konservator PETERSEN'S fyldige redegjørelse synes at omgi denne magiske gjenstand. Men vi vil heller straks utstrække undersøkelsen videre til andre gammelgermanske kilder, hvor jord og gudehimmel (æser) optrær sammen.

Først kommer da i betragtning de merkelige indledningsstrofer til Sigdrifumál (str. 3 f.), hvor den av søvnen vækkede valkyrje hilser Dagen med dens følge og Aasgard's beboere, virkningsfuldt motstillede Nattens og Jordens magter:

(3.) *Heill dagr,
heilir dags synir,
heil nótt ok nipt!
óreiðum augum
lítið okkr þinig
ok gefið sitjondum sigr!*

(4.) *Heilir æsir,
heilar ásynjur,
heil sjá in fjölnýta fold!
mál ok manvit
gefið okkr mærum tveim
ok læknishendr, meðan lifum!¹⁾*

Stroferne danner indledningen til valkyrjens rune-belæring (str. 6—13), som aapnes med «seierruner» (*sigrúnar* str. 6, jfr. *sigr* 3.6) og avsluttes med *limrúnar* for lægen (*ef þú vilt læknir vera* str. 11, jfr. *læknishendr* 4.6), *málrúnar* til bruk paa tinge (str. 12, jfr. *mál* 4.3) og *hugrúnar* («vid-runer» str. 13, jfr. *manvit* 4.3). Denne strofefølge, som er overlevert i Edda-haandskriftet, avviker fra strofefølgen i *Vølsunga saga*, hvor de citerte indledningsstrofer

¹⁾ Av G. A. Gjessing (Den ældre Edda, Kr.a 1899, s. 192) gjengit saaledes:

Hil dig dag,
hil dags sønner,
hil nat og kynders kjøn!
med huldrigt blik
hid til os se,
sign os, som sidder her!

Hil Jer æser,
hil aasynjer,
hil dig, du hulde jord!
os gjæve to
giv tale og vid,
lægedomshaand i liv!

ikke er anført. Den synes ikke at være den oprindelige,¹⁾ men at være tillempet efter inledningsstroferne, forat der kunde bli etslags samsvarighet mellem str. 3 og str. 6 og mellem str. 4 og str. 11—13. Hvorvidt anden halvdel av stroferne 3 og 4 er blitt utformet under den samme tillempning, tør jeg ikke avgjøre; men første halvstrophe (*Heill dagr* o. s. v., *Heilir æsir* o. s. v.) indeholder utvilsomt gammelt arvegods, — «zwei wahrhaft hymnische Strophen» —, om de end i dette heltedigt ikke er os overlevert «unmittelbar aus dem Leben», men «in heroischer Erhöhung» (Heusler²⁾).

Allerstørst krav paa oprindelighet — paa delvis ordret overensstemmelse med det virkelige livs gudapaakaldelse — gjør str. 4.1—3 (*Heilir æsir* — *fold*). Disse linjer danner en parallel til uttrykk i en gammel engelsk akersigning,³⁾ som vistnok er overlevert fra kristelig tid og opviser en række kristelige træk, men som dog for større partiers vedkommende sikkert tør føres tilbake til hedendommen. De hedenske avsnit i akersigningen, som her mest interesserer os, lyder saa:

«Jorden ber jeg og den høie himmel (*eorðan ic bidde and upheofon*) om at vække vækst til vort gagn i verden —». (Ordene tilhører en bøn, som fremsiges, idet 4 stykker grønsvær fra akeren lægges tilbake hvert paa sit sted, mot de 4 verdenshjørner, efterat de har været viet paa kirkens alter sammen med bl. a. melk av hvert dyr og noget av hver navn-bærende nytteplante, som findes i landet. Under græstorverne er iforveien nedlagt træstykker, beskrevne med Christi og evangelisternes tegn eller bokstaver, — sandsynlig et minde om hedensk runemagi.⁴⁾ Længere ute følger en direkte paakaldelse av Jorden, samtidig med at sædekorn fra ukjendt aker, kjøpt av en vandrende tigger, lægges paa ploget:)

«Erke, Erke, Erke,⁵⁾ Jordens moder (*Erce, Erce, Erce, eorþan módor*)! Unde dig den almægtige, den evige hersker, akre som vokser og trives, blir befrugt et og tiltar i kraft, [han unde dig] en hær⁶⁾ av 'skafte' [?: en barneflokk av kornstraa], kornets vækst og den brede bygs vækst og den hvite hvetes vækst og al jordens vækst —».

¹⁾ Se mine bemerkninger i «Festskrift til Alf Torp» (1913) s. 118 f., hvor jeg har formodet, at runealfabetets rækkefølge egentlig ligger til grund.

²⁾ Hoops's Reallexikon I (artikel «Dichtung») s. 448.

³⁾ Grein's Bibliothek der angelsächsischen Poesie, neu bearb. von Wülker, I (1883) s. 312 f.

⁴⁾ Jfr. R. Kögel, Geschichte der deutschen Litteratur bis zum Ausgange des Mittelalters I, 1 (Strassburg 1894) s. 40.

⁵⁾ D. e. «Jord», nær besleget med **erþa*, gl.norsk *jerð*, og med gl.høitysk *ero* f. «jord»; jfr. Kögel, anf. st. s. 41.

⁶⁾ Teksten er paa dette sted ikke sikkert overlevert.

Naar man saa «driver ploegen fremad og trækker den første fure,» skal man si:

*Hál wes þú, folde, fíra módor,
béo þú gróvende on godes fæþme,
fóþre gefýlled fírum tó nytte!*

«Hil dig, Jord, menneskenes moder,
vær du voksende i Gud(en)s favntak,
av føde fuld menneskene til gavn!»

Først og fremst lægger vi her merke til overensstemmelsen mellem Sigrdr. 4 (*heil . . . fold*) og ordene *hál wes þú, folde*. Men vi fæster os ogsaa ved sammenstillingen av «Jord og den høie Himmel» (*eorðe and upheofon*)¹⁾ og ønsket om, at Jorden maa faa trivsel «i Gud(en)s favntak, av føde fuld menneskene til gavn» (jfr. *sjá in fjǫlnýta fold*).

Her har vi fra gammelgermansk hedendom direkte motstykker til brakt. 63: Sigrdr.'s *æsir . . . ok sjá in fjǫlnýta fold* svarer til en tydning «Æser (og) Jord», dog fuldt saa godt ogsaa til en tydning «Jord (og) [gudehimlens høieste] Aas»; som sammen kan skape frugtbarhet for menneskene likesom *folde, fíra módor . . . on godes fæþme*, en anden betegnelse for de to gudemagter *eorpe and upheofon* (jfr. i nordiske kilder *jorð . . . upphiminn*), til hvem bønnen om akerens trivsel rettes.

Spørsmålet blir nu, om vi ved runetolkningen bør søke direkte veiledning i den hjemlige kilde Sigrdrifumál eller i den angelsaksiske akersigning. Derav vil avhænge, om indskriften skal tænkes at indeholde en henvisning til de to gudeverdeners magter, «æserne» [flertal] og «jorden», eller om der ved *e* og *a* sigtes til de to enkelte guddomme, «Jorden» og «Aasen», som optrær sammen.

Vi synes i akersigningen ikke at kunne komme utenom et gudepar Jord og den høie Himmel (eller Gud[en]), en forestilling — oftest vistnok ret vagt utformet i konkret personifisering —, som er gammel hos vore germanske forfædre. Herom kan bl. a. henvises til mit arbeide «Hedenske kultminder i norske stedsnavne» I (særlig s. 194 ff.), hvor det er fremholdt, at mandlige guddomme — «æser» — av en saa utpræget overjordisk karakter som Ty, Ull og Tor i kultus har været forbundet med

¹⁾ Samme allittererende forbindelse av disse to ord findes ogsaa i den gammelhøytyske «Wessobrunner Gebet» (*ero ni uuas noh ûfhimil*), paa flere steder i den norrøne digtning (saasom *Völuspá* 3: *jorð fannsk æva né upphiminn*) og i runeindskriften paa Skarpåker-stenen, Södermanland (*iarp s/kjal rifna uk ubhimin*, se O. von Friesen, Runorna i Sverige, Uppsala 1915, s. 15).

frugtbarhetsgudinder.¹⁾ Disse er i den høiere, offentlige kultus utsat for at trænges helt i bakgrunden av mandlige guddomme — de nævnte «æser» og «vanerne» Frøi og Njord —, hvis gamle forbindelse med jordens vækstkraft helt eller delvis kan løses (jfr. t. eks. Tor), eller hvis egenskap av frugtbarhetsguder kan forsterkes ved optagelse av de specialfunktioner, som man paa et mere primitivt trin har tillagt særguderne for landbrukets forskjellige grene, korn-vætter o. l. (jfr. Byggvir, bygg-guden, i Edda-mythologien Frøi's tjener, men oprindeligen selvstændig gud, optat av finske folk som *[Pellon/Pekko]*).

Guldhornenes gudekreds tilhører samtidens høieste kultus, som røber forbindelser utad med mere fremskredne gudsdyrkelsesformer. Her findes ikke billede av nogen kvindelig jord-guddom, kun, som det synes, et geografisk omraade «Jorden», merket ved sit eget tegn og repræsenteret ved en mandlig guddom («Frøi»), som fører en hest i tømme og bærer kornsigd i sin haand, som altsaa raar for trivsel i stald og paa aker.

Men ute i de lavere lag, i privatlivets magi, kan den ældgamle forestilling om en himmelmagt, som med Jorden avler grøde paa marken og trivsel i menneskelivet, ha holdt sig. Ut fra denne forestilling lar runerne og de hellige tegn paa brakt. 63 sig — alternativt — forklare. Ut fra den blir ogsaa *Jorð* i Edda-mythologien forstaaelig; hun kan bero paa en yngre tids refleksion over den folkelige gudropaakaldelses «Jord og Aas» eller «Jord og den høie Himmel», støttet ved den mythiske digtning *Fjörgynn*, en fjern utløper av en ældgammel forestillingskreds, hvortil ogsaa hørte en mandlig guddom *Fjörgynn*, som svarte til litauerne *tordengud Perkúnas*.

I det foregaaende har jeg allerede git et svar paa det spørsmål: hvad tilsigtet runerne **MF** *ea* og de to hellige tegn paa brakteaten? Denne har været baaret om halsen som en magisk virkende gjenstand og har stillet sin eier under beskyttelse av de magter over jorden og paa jorden, som sammen virket til menneskelivets trivsel. Hvor levende bevisstheten om det mandlige ved **F** (og hakekorset) og det kvindelige ved **M** (og jord-tegnet) har været, kan vi ikke si, og det er vanskelig at avgjøre, om vi (naar vi alternativt tolker a som **ansur*, ental) skal kalde «Aasen» likefrem for Tor (jfr. s. 14). Vi kan heller ikke avgjøre, om der har været tillagt runeamuletten særlige kræfter i bestemte retninger (f. eks. tænkt som rikdoms-øker likesom pengestykker

¹⁾ Jfr. K. F. Johansson, Über die altindische Göttin Dhisānā und Verwandtes (Skrifter utg. av K. Humanist. Vetensk.-Samf. i Uppsala. 20: 1), 1917, s. 98 ff.

i senere tro og skik). Neppe har dog vel denne gjenstand av guld, baaret om eierens hals, hat nogen direkte forbindelse med aker og kreaturstel. Indskriften *e(rþu) a(ns[i]ur)* turde ha fjernet sig likesaa langt fra sit oprindelige grundlag som f. eks. *laukar* paa brakt. 18, 19 og 71 har fjernet sig fra det omraade, som antydes ved løk (og lin) i Volve-kulten (*lina laukar* paa «kjøtkniven» fra Fløksand) eller ved løkens anvendelse i dagliglivets magi (Norg. Indskr. II, s. 650 ff.).

Anderledes har forholdet sandsynlig været ved **Utgaard-stenen**.

Denne er fundet i gammel aker, og den har vistnok — i likhet med andre gjennemborede stene av nogenlunde samme form — været baaret i baand om halsen, paa grund av sin størrelse snarere av dyr end av mennesker. Her kan vi saaledes ganske skimte en direkte forbindelse med det oprindelige naturgrundlag, med *sjá in fjölnýta fold*, den frugtbare aker eller jorden, av hvem husdyrenes trivsel avhænger. (I denne sammenheng kan det faa sin betydning, at ogsaa dyrene var ihukommet i den angelsaksiske akersigning [se s. 20].) Ved visse leiligheter (naar kreaturerne blev sluppet ut om vaaren, i sykdomstilfælde eller lignende) har vistnok noget av stenen i pulverisert tilstand været git husdyrene i drikken (jfr. s. 7 f.).

Men ikke alene fundomstændighetene og stenens formodede anvendelse peker mot en mere primitiv, naturbunden opfatning. Ogsaa selve stenens form kan ha noget at si.

Betragter man stenen alene, uten tanke paa dens runeindskrift, blir den — saaledes som konservator PETERSEN har oppfattet den — utvilsomt at sammenstille med de gjennemborede smaa stene, som har været baaret om halsen som amuletter, og som likeledes kan opvise spor av avskavning. Den av disse amuletter, som har mest likhet i form, er den phalloide sten fra Aastan paa Gjeitestranden (avbildet s. 6). Petersen har uten tvil ret i sin uttalelse (s. 9): «Ved Utgaardstenen skyldes de magiske egen-skaper runernes hemmelighetsfulde kraft, Aastanstenen derimot er ved sin karakteristiske form hævet op i en kreds av velkjendte magiske fænomener». I en anmerkning tilføier han: «Det er mulig at heller ikke Utgaardstenens form er betydningsløs, og jeg vil ikke benegte at ogsaa denne kan være tilsigtet phalloid. Jeg har dog vanskelig for at tro at dens form alene vilde kunne betinge magiske kræfter». I tilslutning hertil skulde jeg dog ville tilføie, at runerne og stenens form kanskje har skullet forsterke hinanden, idet amuletten vel typologisk er at henføre til samme phalloide kategori som Aastan-stenen. Men da er det vel ikke uten betydning, at avskavningen har fundet sted netop ved stenens hul, som derved er blit utvidet. Er foruten phallos

ogsaa cunnus antydet,¹⁾ og har vi ved avskavningen at gjøre med en magisk handling, som danner en parallel til den angelsaksiske akersignings «Hil dig, Jord, menneskenes moder, vær du voksende i Gud(en)s favntak»? Nærmest vilde da Utgaard-amulettet som et tvekjønnet gudesymbol bli at sammenstille med de hermaphroditiske gudebilleder, som Edvard Lehmann (Maal og minne 1919, s. 1 ff.) finder fremstillet i bohussenske helleristninger.²⁾

Noget bestemt svar paa disse spørsmåal vover jeg ikke at gi. Det vil neppe heller være mulig, saalænge vort materiale er saa knapt. Ved det her fremlagte tydningsforsøk, som uavhengig har kunnet gripes an fra forskjellige utgangspunkter — Utgaard-indskriftens overensstemmelse med brakt. 63 og stenens rigtignok mindre sterkt fremtrædende ydre likhet med den phalliske Aastansten —, og som desværre ikke har kunnet munde ut i en bestemt formel tolkning, har jeg villet vise, at der kan tilveiebringes en sammenheng mellom de to magiske ea-indskrifter og andet religionshistorisk materiale, nærmere og fjernere. Brakt. 63 er væsentlig samtidig med de billedsmykkede guldhorn, hvormed den har et hellig tegn tilfælles. Til omtrent den samme tid — 5te aarh. eller et av aarhundrederne deromkring — blir det da kanskje ogsaa rimeligst at henføre Utgaard-indskriften. Iethvertfald godtgjør runerne, at indskriften er «urnordisk» — nærmere kan dens tid ikke bestemmes ut fra runeformerne og de av tydningen forutsatte sprogformer [e(r)þu] uten *u*-brytning] —, og til den ældre jernalder henviser ogsaa de arkæologiske undersøkelser, som er foretat i nærheten av Utgaard-stenens findested (se ovenfor s. 4 ff.).

¹⁾ Jfr. *Cunni Diaboli*, munkenes haanende benævnelse paa klipperevener, hvorigjennem man i Yorkshire brukte at krype for at faa bot mot sykdom (Kr. Nyrop, *Dania I* s. 16, i en utvikling, hvor ogsaa adskillig andet, f. eks. det s. 28 anførte, fortjener oppmerksomhet i denne sammenheng).

²⁾ Jfr. Tacitus, *Germ. 2*: «celebrant carminibus antiquis . . . *Tuistonem deum terra editum et filium Mannum originem gentis conditoresque*». Her møter vi etter den vanlige forklaring et hermaphroditisk, av Jorden født guddommelig væsen, far til «Mand (Menneske)»: *Tuisto* at sammenstille bl. a. med gl.norsk *twistr*, *tystr* «tvedelt» og nytysk dial. *twister* «Zwitter».